

Sygn. akt I UK 124/11

**WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Dnia 13 września 2011 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jerzy Kwaśniewski (przewodniczący)

SSN Romualda Spyt (sprawozdawca)

SSN Jolanta Strusińska-Żukowska

Protokolant Małgorzata Beczek

w sprawie z odwołania Grażyny S.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
o ponowne ustalenie prawa do emerytury,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw
Publicznych w dniu 13 września 2011 r.,
skargi kasacyjnej ubezpieczonej od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 23 listopada 2010 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Pismem z 24 czerwca 2009 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych wystąpił do Sądu Okręgowego - Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z wnioskiem o wznowienie postępowania na podstawie art. 114 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 157, poz. 1227 ze zm. – zwanej także dalej ustawą emerytalną), zakończonego prawomocnym wyrokiem tego Sądu z dnia 4 kwietnia 2005 r., zmieniającym decyzję organu rentowego z dnia 10 lutego 2004 r. i przyznającym ubezpieczonej Grażynie S. prawo do emerytury od daty rozwiązania stosunku pracy, domagając się zmiany tego wyroku poprzez oddalenie odwołania od powyższej decyzji.

Postanowieniem z dnia 4 września 2009 r. Sąd Okręgowy odrzucił wniosek organu rentowego, uznając go za skargę o wznowienie postępowania na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Stwierdził, że nie spełnia ona warunków formalnych, albowiem nie została wskazana podstawa wznowienia w rozumieniu art. 403 k.p.c.

Na skutek zażalenia organu rentowego Sąd Apelacyjny postanowieniem z dnia 29 października 2009 r. uchylił powyższe postanowienie Sądu pierwszej instancji wskazując, że problematyka związana ze wzruszaniem prawomocnych wyroków w sprawach ubezpieczeń społecznych uregulowana została także w przepisach ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, tj. w art. 114 tej ustawy, który zawiera odrębną, równoprawną instytucję. Ten tryb wznowienia postępowania inaczej niż w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego dopuszcza możliwość wystąpienia o wznowienie w każdym czasie. Wniosek organu rentowego o wznowienie postępowania należy rozpoznać w trybie przewidzianym przez art. 114 ust. 2 pkt 2 ustawy, co wymaga wyjaśnienia i rozstrzygnięcia, czy powołane przez organ rentowy okoliczności rzeczywiście uzasadniają rozpoznanie na nowo sprawy dotyczącej uprawnień Grażyny S. do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym stałej pieczy w związku ze stanem zdrowia.

Po ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd Okręgowy - Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z dnia 29 stycznia 2010 r., uwzględniając wnioski o wznowienie postępowania, zmienił wyrok z dnia 4 kwietnia 2005 r. i oddalił odwołanie ubezpieczonej od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 10 lutego 2004 r.

W pisemnych motywach swojego rozstrzygnięcia Sąd Okręgowy wskazał, że w myśl art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych odmowa przyznania uzyskanego wcześniej prawa do świadczenia na podstawie prawomocnego wyroku sądu może nastąpić jedynie w warunkach ściśle określonych w tym przepisie, a więc gdy przedłożone zostaną nowe dowody oraz ujawnione zostaną nieuwzględnione okoliczności istniejące przed wydaniem orzeczenia, przy czym oczywiście odmienna ocena znanych uprzednio dowodów nie jest okolicznością uzasadniającą wszczęcie postępowania o ponowne ustalenie prawa do świadczenia. Jeżeli więc nie pojawią się nowe dowody lub nie ujawnią wymienione wyżej okoliczności, nie jest dopuszczalne wszczęcie postępowania na podstawie art. 114 ustawy emerytalnej, a zatem w takim przypadku wniosek o wznowienie postępowania złożony przez organ rentowy w trybie ust. 2 pkt 2 powołanego przepisu podlegałby oddaleniu.

Sąd pierwszej instancji podniósł, że we wniosku o wznowienie postępowania z dnia 24 czerwca 2009 r. organ rentowy jako podstawę wznowienia postępowania wskazał dalsze nieprzerwane (aż do chwili obecnej) kontynuowanie pracy przez ubezpieczoną po uprawomocnieniu się wyroku, mimo że konieczną przesłanką nabycia prawa do emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki jest niemożność kontynuowania zatrudnienia pracowniczego wyłącznie z tego powodu, zaś raz nabyte prawo do tego rodzaju emerytury nie ma charakteru nieutralnego, bowiem przesłanki do uzyskania tego prawa występować powinny łącznie przez cały okres przyznanego świadczenia.

W ocenie Sądu Okręgowego, bezsporny fakt kontynuowania przez ubezpieczoną do chwili obecnej zatrudnienia i niesprawowanie przez nią w tym czasie osobistej opieki nad dzieckiem "specjalnej troski", wypełnia przesłankę "nowego dowodu", mającego wpływ na prawo ubezpieczonej do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki, a tym samym

daje podstawę do uwzględnienia wniosku organu rentowego o wznowienie postępowania i ponowne rozpoznanie sprawy.

Apelację od tego orzeczenia wywiodła ubezpieczona. Nie formułując zarzutów, wniosła o zmianę wyroku i pozostawienie prawa do emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym opieki w związku ze stanem zdrowia syna, zgodnie z decyzją organu rentowego z dnia 31 maja 2005 r. oraz ponowne rozpatrzenie sprawy. Podniosła, że decyzja organu rentowego z dnia 31 maja 2005 została niesłusznie podważona przez organ rentowy. Wskazała, iż obecnie liczy sobie 52 lata i decyzja odmawiająca jej prawa emerytury na chore dziecko pozbawia ją środków do egzystencji z chwilą niemożności dalszego kontynuowania zatrudnienia. Podkreśliła, że w decyzji tej widnieje jedynie sformułowanie "emeryturę przyznaje się od rozwiązania stosunku pracy", jak również, iż "wypłata emerytury podlega zawieszeniu, w związku z kontynuowaniem zatrudnienia. W celu podjęcia jej wypłaty należy przedłożyć świadectwo pracy lub zaświadczenie potwierdzające fakt rozwiązania stosunku pracy, na rzecz którego praca ta była wykonywana bezpośrednio przed dniem nabycia prawa do emerytury". Wskazała, że decyzja organu rentowego nie precyzuje daty rozwiązania przez nią stosunku pracy, tylko stwierdza fakt zawieszenia świadczenia.

Ubezpieczona zarzuciła również, że organ rentowy pismem z dnia 6 czerwca 2005 r. został poinformowany o kontynuowaniu zatrudnienia, co przyjął bez zastrzeżeń. Dopiero po następnej informacji o zatrudnieniu z dnia 24 kwietnia 2009 r. otrzymała powiadomienie o złożonym przez ten organ do Sądu „zażaleniu”. Podkreśliła, że zarówno organ rentowy, jak i ustawodawca, nie ustanowił daty rozwiązania stosunku pracy.

Skarżąca stwierdziła również, iż pozbawienie jej prawa do emerytury stanowi naruszenie konstytucyjnych zasad równości wobec prawa i ochrony praw nabytych. Świadczenie to stanowi świadczenie nieutralne za wyjątkiem śmierci.

Sąd Apelacyjny - Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z dnia 23 listopada 2010 roku oddalił apelację.

W uzasadnieniu Sąd drugiej instancji wskazał, że spór w rozpatrywanej sprawie wymagał rozstrzygnięcia, czy charakteryzujące ją okoliczności faktyczne uprawniały organ rentowy do wystąpienia do Sądu z wnioskiem o wznowienie

postępowania zakończonego prawomocnym wyrokiem Sądu Okręgowego, którym przyznano ubezpieczonej prawo do emerytury od daty rozwiązania stosunku pracy, przyjmując za podstawę rozstrzygnięcia przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie uprawnień do wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki (Dz.U. Nr 28, poz. 149 ze zm.).

Odnosząc się do kontynuowania przez ubezpieczoną zatrudnienia powodującego, iż nie mogła ona nabyć prawa do omawianego świadczenia, Sąd Apelacyjny wskazał, że z tego powodu wydany przez Sąd Okręgowy wyrok z dnia 4 kwietnia 2005 r., z uwagi na nieuwzględnienie okoliczności niespełnienia przez ubezpieczoną w dacie wydania kontrolowanej w tejże sprawie decyzji organu rentowego z dnia 10 lutego 2004 r. ustawowych przesłanek, od których zależy prawo do nabycia spornej emerytury, jest wadliwy, co w konsekwencji uzasadnia wnioski organu rentowego o wznowienie postępowania w powyższej sprawie.

Nawiązując od orzecznictwa Sądu Najwyższego, Sąd drugiej instancji stwierdził, że dopuścić należy możliwość ponownego ustalenia prawa do świadczenia z tytułu ubezpieczenia (zaopatrzenia) emerytalnego na niekorzyść ubezpieczonego, jeżeli po uprawomocnieniu się decyzji okaże się, że ubezpieczony nie miał prawa do określonego świadczenia, ponieważ nie spełniał ustawowych przesłanek nabycia prawa do świadczenia. Jeżeli zatem organ odwoławczy na skutek błędu przyznał ubezpieczonej prawo do świadczenia, które w istocie, ze względu na niespełnienie przesłanek ustawowych jej nie przysługiwało i którego nabyć nie mogła, zmiana tej decyzji na podstawie art. 114 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych jest możliwa i zgodna z prawem, zaś powoływanie się przez skarżącą na zasadę ochrony praw nabytych jest, wobec nienabycia prawa, nieuzasadnione. Powołana zasada nie obejmuje wszak praw przyznanych niesłusznie.

Ubezpieczona zaskarżyła ten wyrok w całości skargą kasacyjną. Zaskarżonemu wyrokowi zarzuciła naruszenia przepisów postępowania dotyczącego wznowienia postępowania, które to uchybienie miało istotny wpływ na wynik sprawy, przez naruszenie przepisu art. 114 ust. 2 pkt 2 oraz art. 114 ust. 1a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń

Społecznych, a także naruszenie art. 403 § 2 k.p.c. prowadzące do oddalenia jej apelacji.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W judykaturze Sądu Najwyższego w zasadzie jednolicie przyjmuje się, że wszczęcie postępowania w przedmiocie ponownego ustalenia prawa do świadczeń z ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, o którym mowa w art. 114 ust. 2 pkt 2 tej ustawy, następuje na podstawie przesłanek wymienionych w tym przepisie, a nie na podstawie okoliczności przewidzianych przez art. 403 § 2 k.p.c., wobec czego wystarczające jest przedłożenie nowych dowodów lub ujawnienie takich okoliczności istniejących przed wydaniem decyzji, z których wynika, że prawo do świadczenia nie istnieje, niezależnie od tego, czy organ rentowy mógł się na nie powołać w poprzednim postępowaniu. Jak trafnie zważył Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 22 lutego 2010 r., I UK 247/09 (LEX nr 585725), w ubezpieczeniach społecznych regułą jest kształtowanie sfery prawnej ubezpieczonych i instytucji ubezpieczeniowej z mocy prawa. Z zastosowaniem mechanizmu nabycia *in abstracto* powstaje przede wszystkim prawo do emerytur i rent. Zgodnie z przepisem art. 100 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, prawo do świadczeń w niej określonych powstaje z dniem spełnienia warunków wymaganych do nabycia prawa. Decyzje organów rentowych mają jedynie charakter deklaratoryjny, potwierdzający powstanie warunków koniecznych do nabycia prawa do świadczenia. W uzasadnieniu uchwały całej Izby Administracyjnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 20 grudnia 2000 r., III ZP 29/00 (OSNP 2001 nr 12, poz. 418) Sąd Najwyższy stwierdził, że prawo do świadczeń powstaje i istnieje niezależnie od decyzji organu rentowego, a tylko jego realizacja w postaci wypłaty świadczenia wymaga potwierdzenia decyzją. Wniosek zainteresowanego nie jest zatem elementem prawa do świadczeń emerytalno - rentowych. Celem zgłoszenia wniosku jest realizacja powstałego *ex lege* prawa. Z uwagi na to, że nie można powoływać się na prawo do świadczeń ustalone błędną decyzją organu rentowego, a więc pomijającą, że nie zostały spełnione warunki, od których uzależnione jest nabycie tego prawa, ustawa

emerytalna zawiera przepisy stanowiące podstawę prawną weryfikacji i wzruszalności decyzji organów rentowych, w których zawarto ustalenia pozostające w obiektywnej sprzeczności z ukształtowanym *ex lege* stanem uprawnień emerytalno - rentowych zainteresowanych. Podstawę tę stanowi przepis art. 114 ustawy emerytalnej, określający tryb ponownego ustalenia prawa do świadczeń emerytalno - rentowych lub ich wysokości. Uzasadnieniem dla ponowienia postępowania zakończonego prawomocną decyzją organu rentowego, wyznaczającym jego cel, jest niezgodność zawartego w niej rozstrzygnięcia z ukształtowaną *ex lege* sytuacją prawną zainteresowanego, powstałą na przykład na skutek popełnionych przez organ rentowy uchybień normom prawa materialnego, czy procesowego. W ponowionym postępowaniu organ rentowy dąży więc do ustalenia, czy popełnione uchybienia lub przedłożone dowody albo ujawnione fakty mają wpływ na zmianę dokonanych wcześniej ustaleń. Bezpośrednim celem ponownego ustalenia jest rozstrzygnięcie o uprawnieniach emerytalno - rentowych zainteresowanych, według stanu faktycznego z chwili wydania weryfikowanych decyzji rentowych. Ponowne ustalenie w trybie przepisu art. 114 ustawy emerytalnej stanowi zatem nadzwyczajną kontynuację poprzedniego postępowania przed organem rentowym, zmierzając do podważenia decyzji organu rentowego, niezależnie od tego, czy uprawomocniła się ona na skutek upływu terminu odwołania, czy też rozstrzygnięcia sądu. To swoiste "wznowienie postępowania" w takich sprawach w sposób oczywisty ogranicza bowiem prawomocność, czy też niewzruszalność decyzji organu rentowego także w sprawach, w których wydano decyzję przyznającą świadczenie, co następuje również wtedy, gdy do przyznania świadczenia dochodzi wyrokiem sądu zmieniającym decyzję organu rentowego. Przepisy art. 114 ustawy różnicują jedynie kompetencje organu rentowego w zależności od okoliczności, w jakich nastąpiło uprawomocnienie się weryfikowanych decyzji rentowych. Wyrazem tego są odrębne regulacje zawarte w przepisach art. 114 ust. 1 i ust. 2 ustawy emerytalnej. Organ rentowy ma pełną kompetencję w zakresie wszczęcia postępowania oraz ponownego rozpoznania sprawy i uchylenia (zmiany) decyzji w sytuacji, gdy uzyskały one przymiot prawomocnych w wyniku upływu terminu do wniesienia od nich odwołania do sądu. Natomiast w razie uprawomocnienia się decyzji na skutek rozpoznania odwołania

wyrokiem sądu, kompetencja organu rentowego do wzruszalności prawomocnych decyzji rentowych została wyłączona w sytuacji określonej w przepisie art. 114 ust. 2 pkt 2 ustawy emerytalnej. Zgodnie z powołanym przepisem organ rentowy występuje do sądu z wnioskiem o wznowienie postępowania, gdy z przedłożonych dowodów lub ujawnionych okoliczności wynika, że prawo do świadczeń nie istnieje lub świadczenia przysługują w niższej wysokości.

Przedstawiona wykładnia nie ma jednak większego znaczenia w niniejszej sprawie z następujących przyczyn. Podstawową przesłanką zastosowania trybu wskazanego w art. 114 ust. 2 pkt 2 ustawy emerytalnej (przewidzianego tylko dla organu rentowego) jest uprzednie ustalenie prawa do świadczeń (lub ich wysokości) orzeczeniem organu odwoławczego. W przedmiotowej sprawie ustalenie prawa do emerytury nastąpiło pod warunkiem rozwiązania stosunku pracy, bowiem tylko takie znaczenie należy przypisać brzmieniu sentencji wyroku, z której wynika, że Sąd pierwszej instancji zmienia zaskarżoną decyzję i przyznaje ubezpieczonej „prawo do emerytury od daty rozwiązania stosunku pracy”. Abstrahując od oceny, że takie warunkowe ustalenie prawa jest wadliwe w świetle obowiązujących przepisów (w szczególności biorąc pod uwagę to, że ustalenie to ma potwierdzać spełnienie *in abstracto* wszystkich ustawowych przesłanek prawa do świadczenia – art. 100 ust. 1 ustawy emerytalnej), wyrok w takim kształcie uprawomocnił się ze wszystkimi stąd wynikającymi konsekwencjami (art. 365 § 1 k.p.c., art. 366 k.p.c.). Z wyroku tego z jednej strony wynika prawo do emerytury w przyszłości i pod warunkiem, z drugiej zaś strony jego treść wskazuje na brak prawa do tego świadczenia dopóty, dopóki nie zostanie rozwiązany stosunek pracy. Skoro nie został on rozwiązany ani w dacie wniosku, ani w dacie wyrokowania, wyrok ten przesądza o braku prawa do świadczenia w tym okresie. Bezprzedmiotowe jest więc żądanie ponownego ustalenia prawa do emerytury w trybie art. 114 ust. 2 pkt 2 ustawy emerytalnej, jeśli miałyby ono polegać na potwierdzeniu poprzedniego rozstrzygnięcia.

Należy zauważyć, że organ rentowy nie formułował wniosku, iż prawo ubezpieczonej do emerytury nie powstanie nawet w przypadku rozwiązania stosunku pracy (po ziszczeniu się warunku wynikającego z wyroku), a taka właśnie motywacja pozwalałaby na uruchomienie procedury wskazanej w art. 114 ust. 2 pkt

2 ustawy emerytalnej, bowiem w tej sytuacji ponowne ustalenie prawa polegałoby na negatywnym rozstrzygnięciu o tym, co uprzednio zostało pozytywnie potwierdzone. Oczywiście nie przesądza to samo w sobie o zasadności takiego wniosku. Wbrew bowiem stanowisku organu rentowego okoliczność kontynuacji zatrudnienia przez ubezpieczoną była znana Sądowi wydającemu wyrok z dnia 4 kwietnia 2005 r. i oceniana z punktu widzenia przesłanek prawa do emerytury. W motywach wyroku Sąd ten stwierdził, że jego zdaniem „nie stanowi przeszkody w przyznaniu wcześniejszej emerytury fakt wykonywania przez odwołującą do dnia wyrokowania zatrudnienia”, bowiem nie można wymagać od niej, aby w przypadku braku gwarancji uzyskania prawa do emerytury ryzykowała utratę zatrudnienia. Okoliczności i dowody wskazane w art. 114 ust. 1 i 1a ustawy emerytalnej uzasadniają ponowne ustalenie prawa do świadczenia, o ile nie stanowią elementu stanu faktycznego sprawy. Jeśli kształtują one faktyczną podstawę wyroku, to oznacza, że zostały przez sąd ocenione – w odniesieniu do dowodów na podstawie art. 233 k.p.c., a w odniesieniu do ustalonych okoliczności faktycznych – przez pryzmat przepisów prawa materialnego. Błędne zaś zastosowanie przepisów prawa materialnego przez sąd do ustalonego stanu faktycznego (błąd w subsumcji) nie może stanowić podstawy do ponownego ustalenia prawa do świadczenia na podstawie art. 114 ustawy emerytalnej. Innymi słowy, skoro Sąd uznał, że przepisy prawa materialnego pozwalają na przyznanie prawa do świadczenia pod warunkiem ze względu na kontynuowanie przez ubezpieczoną zatrudnienia, to okoliczność ta (nieprzerwane pozostawanie w stosunku pracy) nie może stanowić podstawy ponownego ustalenia prawa do świadczenia.

W rezultacie więc uzasadniony okazał się zarzut naruszenia art. art. 114 ust. 2 pkt 2 oraz art. 114 ust. 1a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych

Mając na uwadze powyższe Sąd Najwyższy na mocy art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł jak w sentencji. O kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygnięto po myśli art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c.